

BIJLAGE 19

Vergelijking van de Windesheimse kalender (Van der Woude) en de ‘Venlose kalendaria’ (IV 77 en IV 90)

14-1 Pontiani

Constatering: De Windesheimse kalender geeft Pontianus in rood, met 9 lessen, waar de Venlose kalendaria hem geven in zwart, met 3 lessen.

Verklaring: Pontianus is een eigen feest van Utrecht, waar het plechtig gevierd wordt. In Luik komt dit feest niet voor (vgl. Strubbe/Voet). Het is dus logisch dat het feest van deze lokale heilige gedegradeerd is. AFDOENDE.

17-1 Anthonii

Constatering: De Windesheimse kalender geeft Antonius 3 lessen, waar de IV 77 hem de rang geeft van *duplex festum*, en IV 90 9 lessen.

Verklaring: Ergens tussen 1499 en 1521 is bij Windesheim de rang van dit feest verhoogd tot *duplex festum* (Van der Woude, 472). De verhoging in rang lijkt geen relatie te hebben met de verplaatsing van de kalender van Utrecht naar Luik (in geen van beide bisdommen wordt Antonius anders behandeld). Wel kan het een relatie hebben met een patrocinium, daar Antonius bijpatroon is van Mariënhage Woensel, vanwaar de Soeterbeeckse rectoren kwamen. Ook kan het een indicatie zijn voor een datering van deze hss., en een aanwijzing dat Venlo ook na haar stichting liturgisch naar Windesheim is blijven kijken. AFDOENDE.

21-1 Agnetis

Constatering: Beide kalenders geven Agnes de rang *Duplex festum*, maar Windesheim geeft haar in rood, en Venlo in zwart.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet wordt in het Utrechtse dit feest plechtig gevierd. AFDOENDE.

1-2 Brigittae / Brigide

Constatering: Windesheim geeft *mem.* als rang voor Brigitta, terwijl men de rang in de Venlose kalenders vergeten heeft te vermelden.

Verklaring: Doorgaans is een ‘eodem die’-heilige een memoria. We hebben geen reden om aan te nemen dat hiervan afgeweken is. AFDOENDE.

28-2 Translatio Augustini

Constatering: In de Venlose kalenders IV 77 en 90 staat op 28 februari een *memoria* voor de *Translatio Augustini*. Daarnaast komen we ditzelfde feest tegen op de gebruikelijke plaats 11 oktober, met de gebruikelijke rang van *Duplex festum*. In de kalenders van Luik, Utrecht en Windesheim komen we deze extra *memoria* nergens tegen. Zij ontbreekt ook in het calendarium van hs. IV 47.

Verklaring: geen. Deze gezamenlijke afwijking van IV 77 en 90 geeft echter wel hun nauwe verwantschap aan. De verklaring van deze datum is de volgende: op 28 februari 722 werden de relieken van Augustinus overgebracht van Sardinië naar Pavia.¹ Andere bronnen noemen echter ook wel 11 oktober voor deze specifieke translatie. Bij Grotefend² vinden we het volgende over deze dubbele datum:

---

¹ Stijn van der Linden: *De heiligen*. Amsterdam/Antwerpen: Contact, 2002, p. 101.

² http://www.manuscripta-mediaevalia.de/gaeste/grotefend/h_a.htm, bij het lemma ‘Augustini ep. cf. (doctoris)’

Translatio October 11: Augsburg, Brandenburg, Breslau, Brixen, Freising, Gnesen, Halle, Havelberg, Lebus, Münster, Ratzeburg, Regensburg, Salzburg, Utrecht, Worms. – Kjöbenhavn. – Fünfkirchen. – *Augustiner-Eremiten (secunda)³ u. Regularen, Kreuzherren, Pauliner, Prämonstratenser.

Translatio Februar 28: Halle. – Apt. – Augustiner-Eremiten (prima), Kreuzherren.

28-4 Translatio Lamberti

Constatering: In de Windesheimse kalender volgens Van der Woude is dit feest niet opgenomen, terwijl het in de Venlose kalenders met 9 lessen opgenomen is. In IV 90 is het een ‘eodem die’-feest bij Vitalis, terwijl het in IV 77 als eerste genoemd wordt.

Verklaring: De Translatio Lamberti is volgens Strubbe/Voet een eigen feest van het bisdom Luik, waarvoor Vitalis de eerste rang heeft moeten afstaan. Dit zien we in IV 77. Dat dit feest in IV 77 op deze dag als eerste genoemd wordt en in IV 90 niet, zou verklaard kunnen worden uit het feit dat (volgens Van Dijk, in Tummers (red.), p. 66) deze codex in gebruik was in Helmond, waarvan Lambertus de patroon is. Dit gaat echter alleen op als IV 90 niet uit Helmond afkomstig blijkt. AFDOENDE.

1-5 Walburgis

Constatering: In IV 90 heeft dit feest de rang *missa*, terwijl het bij Windesheim en in IV 77 een memoria is.

Verklaring: Zowel in Luik als Utrecht (als ook in Keulen, Munster en Trier, vgl. Strubbe/Voet) werd dit feest naast Philippus en Jacobus gevierd. Een speciaal patrocinium ligt niet voor de hand. Een kopieerfout?

4-5 Monicae

Constatering: De Windesheimse kalender van Van der Woude geeft Monica de rang van *memoria*, terwijl de Venlose kalendaria haar vieren als *duplex festum*.

Verklaring: De aanwezigheid van Monica op deze kalenders wordt verklaard door de augustijnse achtergrond, daar noch in Utrecht, noch in Luik dit feest volgens Strubbe/Voet gevierd werd (wel op sommige plaatsen in Keulen). Tussen 1488 en 1499 is in Windesheim de rang verhoogd naar: *duplex festum* (Van der Woude, 471). Dit is een indicatie voor de datering post quem van deze hss., maar tevens geeft het aan dat het heel waarschijnlijk is, dat het Kapittel van Venlo niet alleen bij haar oprichting, maar ook gedurende haar bestaan, voor haar liturgie naar Windesheim is blijven kijken. Latere veranderingen binnen Windesheim nam zij namelijk blijkbaar ook over. Volgens Van Dijk is IV 77 immers een hs. van OLV in de Hage, Helmond, en dit klooster werd in 1485 lid van het kapittel dat al in 1455 was opgericht. Beide data liggen voor 1488. Bij het kopiëren keek men dus naar goede exemplaren van Windesheim, en niet naar een ‘prototype’ van het eigen kapittel. Wat betreft het juist afschrijven van boeken was men erg precies. AFDOENDE.

12-5 Nerei, Achilli et Pancratii

Constatering : Bij Windesheim staat Pancratii (overigens als enige van de drie) in rood aangegeven, bij Venlo in zwart. Bovendien is in Windesheim de rang *IX lect.* en in Venlo *missa*.

Verklaring: Pancratius heeft in Utrecht extra aandacht (vgl. Strubbe/Voet). Het in rood aangegeven van Pancratius is een typische Utrechtse trek (vgl. Van der Woude, p. 477). Dat de rang daarom in de Windesheimse kalender hoger is, ligt voor de hand. AFDOENDE.

---

³ De betekenis van de asterisk is hier: “* in verscheidenen Diöcesen mit Augustiner- un Prämonstratenser-Einfluss, sowie bei allen geistlichen Orden”.

13-5 Mariae ad martyres

Constatering: Enkel in IV 77 komt dit feest voor, en wel als memoria.

Verklaring: Het ontbreken van dit feest in de Windesheimse kalender kan verklaard worden door het ontbreken ervan in de Utrechtse kalender. Hier werd enkel plechtig Servatius gevierd (vgl. Strubbe/Voet). In het Luikse werd Servatius ook plechtig gevierd, maar naast Maria ad martyres. Waarom het dan in IV 90 ontbreekt is niet duidelijk.

5-6 Bonifacii et soc.

Constatering: Bij Windesheim is dit feest in rood met de rang: *duplex festum*; in Venlo is het zwart met de rang: *missa*.

Verklaring: Volgens Van der Woude (p. 477) is het in rood aangeven van Bonifacius een typische Utrechtse trek. Daarmee zou dit, en de daaraan gekoppelde degradatie in Venlo afdoende verklaard zijn. Strubbe/Voet geeft dit feest als gemeenschappelijk aan alle Nederlandse bisdommen. AFDOENDE

12-6 Odulphi

Constatering: Bij Windesheim is dit een rood feest met 9 lessen, waar het in Venlo zwart is met 3 lessen. In beide gevallen staat hij vermeld vóór Basilides et soc., die gemeenschappelijk zijn.

Verklaring: Volgens Van der Woude (p. 477) en Strubbe/Voet is dit een Utrechts feest. De degradatie in Venlo ligt dus voor de hand. AFDOENDE.

25-6 Lebuini

Constatering: Bij Windesheim heeft Lebuinus een rood feest met 9 lessen, waar het in Venlo niet voorkomt.

Verklaring: Volgens Van der Woude (p. 477) en Strubbe/Voet is dit een Utrechts feest. (Op deze datum staat daar overigens de Translatio Lebuini). Dat het ontbreekt in Venlo lijkt dus logisch. Opmerkelijk is dan echter dat Lebuinus wel (in rubricis) genoemd wordt in de sanctoralia van IV 6 en IV 25. We moeten hier voor ogen houden dat Lebuinus de patroon is van Deventer, één van de thuisbases van de Moderne Devotie.

28-6 Benigni

Constatering: Bij Windesheim komt dit feest voor in zwart met 3 lessen, waar het in Venlo ontbreekt.

Verklaring: Strubbe/Voet geven Benignus aan als een lokale Utrechtse heilige, die naast Leo gevierd wordt. Dat hij voor Luiks gebied geen betekenis heeft is hieruit verklaarbaar. AFDOENDE.

4-7 Translatio Martini

Constatering: Bij Windesheim is dit een rood feest met 9 lessen. In Venlo is het een zwart memoria.

Verklaring: Volgens Van der Woude (p. 477) en Strubbe/Voet is het plechtig vieren van dit gemeenschappelijke feest een Utrechtse eigenaardigheid. AFDOENDE.

18-7 Frederici

Constatering: Bij Venlo ontbreekt dit feest, dat bij Windesheim een zwart feest is met de rang *missa*.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is dit een feest dat enkel in Utrecht naast Arnulphus gevierd wordt. AFDOENDE.

26-7 Annae

Constatering: Bij Windesheim is Anna een *memoria*, waar het bij Venlo een *duplex festum* is.

Verklaring: In de Windesheimse kalender is tussen 1499 en 1521 de rang van Anna verhoogd tot *duplex festum* (Van der Woude, p. 472). Dit is niet alleen een indicatie voor een datering van de handschriften, maar ook een teken dat het Venloos kapittel tijdens haar bestaan bleef kijken naar Windesheim, en niet enkel bij haar oprichting. AFDOENDE.

1-8 Ad vincula Petri

Constatering: In hs. IV 77 heeft dit feest de rang *duplex festum*, terwijl Windesheim en IV 90 hier *IX lect.* geven.

Verklaring: gezien de verschillen tussen de Venlose kalenders onderling een patrocinium?

6-8 Transfiguratio Domini

Constatering: Dit feest komt in zwart als *duplex festum* voor bij Venlo, waar het bij Windesheim ontbreekt.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet werd dit feest niet in het Utrechtse, maar plaatselijk wel in het Luikse gevierd. Kruitwagen zegt hierover: “Met de Transfiguratio Domini als dateeringsmiddel moet men voorzichtig zijn. Het feest werd in 1457 door Callixtus III tot de geheele Kerk uitgebreid, doch vóór dat jaar werd het reeds op tal van plaatsen gevierd.” (Kruitwagen: *Laat-Middeleeuwsche paleografica, paleotypica, liturgica, kalendalia, grammaticalia*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1942. p. 174.). Het ontbreken in Windesheim lijkt hiermee afdoende verklaard. AFDOENDE.

14-8 Werenfridi

Constatering: Bij Windesheim staat deze heilige in zwart vermeld met 3 lessen, waar het bij Venlo ontbreekt.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is dit een eigen Utrechts feest, dat naast Eusebius gevierd werd. Dat hij voor het Luikse niet van belang is, ligt voor de hand. AFDOENDE.

25-8 Gregorii

Constatering: Bij Windesheim heeft Gregorius de rang *missa*, terwijl in beide Venlose hss. de rangaanduiding ontbreekt.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is Gregorius eps. een eigen feest van Utrecht. Het ligt voor de hand dat het in de Venlose kalender gedegradeerd is, bijvoorbeeld tot *memoria*, wat de meest voor de hand liggende rang is wanneer die niet vermeld wordt. AFDOENDE.

3-9 Remacli

Constatering: Bij Venlo is dit een *memoria*, terwijl het bij Windesheim ontbreekt.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is dit een heilige die gemeenschappelijk is aan alle Nederlandse bisdommen. Er is geen vermelding van het feit dat het in Luik hoger gevierd, of in Utrecht weggelaten zou worden. Voorlopig kan hiervoor geen verklaring gegeven worden.

10-9 Theodardi

Constatering: Bij Venlo is dit een *memoria*, terwijl het bij Windesheim ontbreekt.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is dit een eigen Luiks feest. AFDOENDE.

17-9 Lamberti

Constatering: In beide kalenders is dit een rood feest, maar bij Windesheim heeft het de rang *IX lect.*, terwijl het bij Venlo een *Sol. Fest.* is.

Verklaring: Dit gemeenschappelijke feest wordt volgens Strubbe/Voet in Luik plechtig gevierd. Bovendien moeten we voor ogen houden dat Lambertus de patroon is van meerdere plaatsen waar Venlose kapittelkloosters gevestigd waren, onder meer van Helmond, waar minstens hs. IV 77 vandaan komt (volgens Van Dijk). AFDOENDE.

19-9 Materni

Constatering: Deze heilige ontbreekt bij Windesheim, maar wordt wel vermeld in de Venlose kalendaria. Opvallend is wel het verschil in rang: voor IV 77 is het slechts een *memoria*, terwijl het voor IV 90 een *duplex festum* is.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is dit een eigen Luikse heilige. Het verschil in rang zou plaatselijk verklaard moeten worden?

24-9 Oct. Lamberti

Constatering: Bij Windesheim ontbreekt dit octaafteest, terwijl het bij Venlo de rang *duplex festum* heeft.

Verklaring: Dit is eenvoudig te verklaren uit het feit dat het feest van Lambertus (17-9) bij Venlo een solemneel feest is, en bij Windesheim niet. AFDOENDE.

9-10 Dionysii et soc.

Constatering: Bij Windesheim is dit een zwart feest met 9 lessen, terwijl het bij Venlo een rood feest is met de rang *duplex festum*.

Verklaring: Bij Strubbe/Voet staan 'Dionysius, Rusticus et Eleutherius' vermeld als gemeenschappelijk. Daarnaast staat voor Luik apart nog 'Dionysius' genoteerd. Hieruit kunnen we een bijzondere aandacht voor deze heilige in het Luikse afleiden. AFDOENDE.

10-10 Gereonis et Victoris

Constatering: In beide kalenders staat dit feest genoteerd met 9 lessen (voor hs. IV 90 geen opgave), maar bij Windesheim is het een rood feest en bij Venlo een zwart.

Verklaring: Gereon is volgens Strubbe/Voet een gemeenschappelijke heilige. De combinatie Gereon en Victor is een typische eigenschap van Utrecht (Strubbe/Voet), terwijl Van der Woude (p. 477) de rode status ervan eveneens als typisch Utrechts kenmerkt. AFDOENDE.

21-10 Undecim milium virg.

Constatering: Waar dit feest bij Windesheim 9 lessen heeft, is het bij Venlo een *duplex festum*.

Verklaring: geen, zowel in Utrecht als in Luik heeft dit feest dezelfde behandeling volgens Strubbe/Voet. Een mogelijke verklaring kan zijn dat het vieren van deze 11.000 gemartelde maagden een typische viering is voor vrouwenkloosters.

3-11 Huberti

Constatering: Bij Venlo is dit een rood feest van de rang *duplex festum*, waar het bij Windesheim ontbreekt.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is dit een algemeen gevierde heilige in de Nederlandse bisdommen. Er is geen aparte aantekening bij Luik. Wel wordt doorgaans de verering van Hubertus tot de Zuidelijke Nederlanden gerekend.

6-11 Leonardi

Constatering: Leonardus heeft bij Windesheim 3 lessen, terwijl hij er bij Venlo 9 heeft.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet wordt deze heilige zowel in Utrecht als in Luik gevierd. Het verschil in rang tussen de kapittelkalenders zou gelijk kunnen zijn aan dat tussen de diocesane kalenders?

7-11 Willibrordi

Constatering: Bij Windesheim is dit een *duplex festum* (wel zwart overigens!), terwijl het bij Venlo slechts 3 lessen heeft.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is het eigen aan Utrecht om Willibrordus plechtig te vieren. Dit verklaart de degradatie bij Venlo. Waarom bij Windesheim het feest niet rood is, hoeft hier niet verklaard te worden. AFDOENDE.

11-11 Martini ep.

Constatering: Dit rode feest heeft bij Windesheim de rang *maius duplex* en bij Venlo het mindere *duplex*.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet wordt dit feest algemeen plechtig gevierd, wat de rode kleur in beide kalenders verklaart. De hogere rang bij Windesheim zou verklaard kunnen worden door een grotere aandacht voor Martinus in het Utrechtse, gezien het feit dat daar de Translatio Martini (4-7) eveneens plechtig gevierd wordt. AFDOENDE.

12-11 Lebuini

Constatering: Lebuinus is bij Windesheim rood met 9 lessen, waar het bij Venlo zwart is met 3 lessen.

Verklaring: Lebuinus is volgens Strubbe/Voet en Van der Woude (p. 477) op deze datum (vgl 25-6) in Utrecht een plechtig gevierd feest. In Luik is dit niet het geval. AFDOENDE.

18-11 Oct. Martini

Constatering: Bij Windesheim is dit een *duplex festum*, terwijl het bij Venlo slechts *IX ps.* heeft.

Verklaring: Dit is eenvoudig te verklaren met het feit dat het feest van Martinus (11-11) in de Windesheimse kalender een hogere rang heeft dan in de Venlose kalender. AFDOENDE.

21-11 Presentatio BMV

Constatering: In de Venlose kalender staat dit feest in rood met de rang van *maius duplex*. Bij Windesheim ontbreekt het.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is dit feest eigen aan Utrecht (en Keulen en Trier). In 1521 staat dit feest nieuw op de Windesheimse kalender met de rang: *maius duplex festum* (Van der Woude, 472). Dit zegt iets over de datering van de hss. en over de blijvende gerichtheid van het Venlose kapittel op Windesheim. Voor dit feest op de Windesheimse kalender terecht kwam bestond het echter al: Kruitwagen zegt hierover: “de Visitatio B.M.V. [...] en de Praesentatio [...] zijn van de 14^e eeuw.” (Kruitwagen 1942, p. 174.) Een vermelding vóór 1521 is dus niet uitgesloten, al lijkt dit minder voor de hand te liggen gezien het algemene beeld van de ontleening aan de Windesheimse kalender. AFDOENDE.

29-11 Radbodi

Constatering: Radboud staat bij Windesheim genoteerd met 3 lessen, terwijl hij bij Venlo ontbreekt.

Verklaring: Volgens Strubbe/Voet is Radbodus een eigen feest van Utrecht, dat naast de gemeenschappelijke Saturninus gevierd werd. Deze bisschop van Utrecht is voor het Luikse van minder belang. AFDOENDE.

Een aantal feesten dat bij Windesheim als rang heeft: *III lect. Mem.*, krijgt bij Venlo: *Missae*. Dit geldt voor:
(vgl. Van der Woude, p. 471, over het wisselen van *III lect.* naar *IX ps.* of *missa* na 1488 in de Windesheimse kalender)

16-1 Marcelli
3-2 Blasii
14-2 Valentini
14-4 Tyburcii et Valeriani
10-5 Gordiani et Eymachi
25-5 Urbani
9-6 Primi et Feliciani
15-6 Viti et Modesti
18-6 Marci et Marcelliani
19-6 Gervasii et Prothasii
23-10 Severini
25-10 Crispini et Crispiniani
8-11 Quatuor coronatorum
9-11 Theodori

Varianten hierop zijn:

18-1 Priscae. Hier wordt *mem.* veranderd in *missa*.
21-7 Praxedis. Hier wordt *mem.* veranderd in *missa*.
11-8 Tyburtii. Hier wordt *mem.* veranderd in *missa*.

18-8 Agapiti. Hier wordt *mem. missa* veranderd in *missa*.
30-8 Felicis et Adaukti. Hier wordt *mem. missa* veranderd in *missa*.
9-9 Gorgoni. Hier wordt *mem. missa* veranderd in *missa*.
11-9 Prothi et Iacinti. Hier wordt *mem. missa* veranderd in *missa*.

18-7 Arnulphi. Hier wordt *mem.* veranderd in *III lect.*

2-11 Eustachii et soc. Hier wordt *III lect.* veranderd in *mem.* (voor IV 77; IV 90 blijft *III lect.*)

30-7 Abdon et Sennes. Hier wordt *missa* in hs. IV 90 veranderd in *III lect.*

28-1 Oct. Agnetis. Hier wordt *Te Deum. Mem.* veranderd in *IX ps.*
2-6 Marcellini et Petri. Hier wordt *Te Deum. Mem.* veranderd in *IX ps.*

1-2 Ignatii. Hier wordt *Te Deum* veranderd in *IX ps.*
6-8 Sixti. Hier wordt *Te Deum* veranderd in *IX ps.*
13-8 Ypoliti et soc. Hier wordt *Te Deum* veranderd in *IX ps.*
17-8 Oct. Laurentii. Hier wordt *Te Deum* veranderd in *IX ps.*
27-9 Cosmae et Damiani. Hier wordt *Te Deum* veranderd in *IX ps.*
13-11 Briccii. Hier wordt *Te Deum* veranderd in *IX ps.*
24-11 Crisogoni. Hier wordt *Te Deum* veranderd in *IX ps.*
26-11 Lini. Hier wordt *Te Deum* veranderd in *IX ps.*

26-6 Johannis et Pauli. Hier wordt *Missa, Te Deum* veranderd in *IX ps.*

5-8 Dominici. Hier wordt *III lect.* veranderd in *IX ps.*

4-10 Francisci. Hier wordt *III lect.* veranderd in *IX ps.*

23-4 Georgii. Hier wordt *III lect. Missa* veranderd in *missa.*

28-4 Vitalis. Hier wordt *III lect. Missa* veranderd in *missa.*

10-7 Septem Fratrum. Hier wordt *III lect. Missa* veranderd in *missa.*

2-10 Leodegarii. Hier wordt *III lect. Missa* veranderd in *missa.*

7-10 Marci, Marcelli, Apulei. Hier wordt *III lect. Missa* veranderd in *missa.*

14-10 Calixti. Hier wordt *III lect. Missa* veranderd in *missa.*

31-5 Petronillae. Hier wordt *lect. in com.* veranderd in *mem.*

7-12 Oct. Andreae. Hier wordt *IX ps. III lect. Missa* veranderd in *IX ps.*